

Said Naum Duhanî'nin Beyoğlu'na Dair Eserleri Zeliha KAPUKAYA¹

Öz

Araştırma Makalesi

İstanbul şehir kültür ve tarihinin önemli yerleşimlerinden Beyoğlu, pek çok eserin konusu olmuştur. Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinin bir sembolü sayılan Beyoğlu, eski adıyla Pera; mimarisi, insanları ve yaşam kültürü ile "Avrupa'nın küçük bir modeli" benzetmesi ile anılmıştır. Semtin çok kültürlü, çok katmanlı yapısı seyyahların, şehir tarihçilerinin, edebiyatçıların yazılarında anlatılmış, bütünüyle Osmanlı'nın Batılılaşma serüveninin bir özeti olarak dikkati çekmiştir. Beyoğlu, Osmanlı toplumunun heterojen yapısını temsil eden semt sakinlerinin gözüyle de anlatılmıştır. Bunlardan biri, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'e Beyoğlu'nun gayriresmî kültür ve sanat tarihini hafızasında tutan ve hayatının büyük bölümünü burada geçiren Said Naum Duhanî'dir. Lübnan kökenli bir bürokratin oğlu olan Duhanî, gençlik yıllarını Fransa'da geçirmiş, geri kalan hayatını Beyoğlu'nda yaşamıştır. Bir şehir seyyahı ve kültür insanı olan Duhanî yaşadığı süre zarfında şehrin kültürel geçmişini kaydetmiştir. Yaşantısıyla, ilişkileriyle, insan hikâyeleriyle Duhanî'nin Beyoğlu üzerine tuttuğu notlar Eski İnsanlar Eski Evler ve Beyoğlu'nun Adı Pera İken isimleriyle iki kitap halinde neşredilmiştir. Eserlerde Beyoğlu mimarisi, insan hikâyeleri, semtin sosyal, kültürel, ticari, bürokratik yapısı anlatılmıştır. Eserlerin orijinal dili Fransızcadır. Duhanî, mekânları fotoğrafik bakış açısıyla kaydetmiş, anlatımında zarif bir üslup benimsemiştir. Duhanî'nin eserleri; Beyoğlu tarihini, ticari hayatını, kültürel ve sosyal yapısını, çok kültürlülüğünü, kültürel devamlılığını, mimarisini, bürokratik yapısını bir fotoğraf gerçekliği ve gezi edebiyatı duyarlılığıyla anlatan orijinal birer kaynaktır.

Makalemizde Said Naum Duhanî'nin kısa biyografisi verilecek eserleri üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beyoğlu (Pera), Said Naum Duhanî, çok kültürlülük, İstanbul mimarisi, gezi edebiyatı.

Said Naum Duhanî's Works about Beyoğlu

Abstract

Research Paper

Beyoğlu, one of the important settlements of Istanbul city culture and history, has been the subject of many works. Beyoğlu, formerly known as Pera, which is considered a symbol of the westernization process of the Ottoman Empire, was referred to as a "small model of Europe" with its architecture, people and living culture. The multicultural and multi-layered structure of the district attracted the attention of travelers, city historians, and the other humans of the letters as a summary of the Ottoman's Westernization adventure. Beyoğlu is also described through the eyes of the residents of the district, who represent the heterogeneous structure of Ottoman society. One of them is Said Naum Duhanî, who keeps in her memory the unofficial culture and art history of Beyoğlu from the late Ottoman period to the Republic and spent most of his life here. Duhanî, the son of a bureaucrat of Lebanese origin, spent his youth in France and lived the rest of his life in Beyoğlu. Duhanî as a city traveler and cultural person, recorded the cultural history of the city during his lifetime. Duhanî took the notes on Beyoğlu about his life, relationships, and human stories were published in two books, Eski İnsanlar Eski Evler, Beyoğlu'nun Adı Pera İken. Beyoğlu's architecture, human stories, social, cultural, commercial and bureaucratic structure of the district are explained in the works. Duhanî recorded the places from a photographic point of

¹ Dr. Öğr. Üyesi, zelihakapukaya10@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1946-6612

view and adopted with an elegant style in his narration. The Duhanî's works are original sources that describe Beyoğlu's history, commercial life, cultural and social structure, multiculturalism, cultural continuity, architecture, bureaucratic structure, with a photographic reality and travel literature sensitivity.

In our article, an evaluation will be made on the works of Said Naum Duhanî, whose short biography will be given.

Key Words: Beyoğlu (Pera), Said Naum Duhanî, multiculturalism, Istanbul architecture, travel literature.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 12.04.2022

Kabul tarihi / Accepted 09.12.2022

Giriş

Bir şehrin kültürel birikimini; mimarisi, tarihi, sosyal yapısı, yetiştirdiği insanları vs. bütünüyle ait olduğu topluma ve insanlığa katkıları oluşturur. Kültürel birikimiyle insanlık hafızasının önemli şehirleri arasında kuşkusuz İstanbul ön saflarda yer alır. İstanbul pek çok yerde dile getirildiği gibi medeniyet tarihinin hafıza kartıdır. İstanbul içinde kültürel dokusuyla ön planda olan semtlerin başında Beyoğlu ve civarı gelmektedir.

Şehirlerin tarihini, sosyo-kültürel yapısını ve kültürel değerlerini seyyahların kaleminde ya da şehrin dokusunun bir parçası olmuş, yaşamını şehrin yaşamıyla birleştirmiş entelektüel ve mütecessis bir şahsiyetin yazılarında görmek, onların gayriresmî tarihini anlamak açısından önemlidir. Bu türlü çalışmalardan biri eski adıyla Pera, bugünkü adıyla Beyoğlu üzerinedir. Kendisini bir seyyah ya da yazar olarak nitelense de anlattığı “şehir ve insan hikâyeleri” ile yaşadığı devre ayna tutmuş bir Beyoğlu sakini vardır ki bıraktığı eserleriyle Beyoğlu kültürüne katkı sağlamıştır. Bu kişi, Beyoğlu'nun “mimari ve kültür tarihini” kaydetmiş olan Said Naum Duhanî'dir. Beyoğlu üzerine tuttuğu notlar iki kitap halinde yayınlamıştır. Duhanî'nin eserleri; Eski İnsanlar Eski Evler ve Beyoğlu'nun Adı Pera İken adlarını taşımaktadır.

Beyoğlu elbette Duhanî'nin eserlerinden önce de romanlara, edebiyat incelemelerine, şiirlere, deneme ve gezi yazılarına konu olmuştur. Ali Şükrü Çoruk'un Cumhuriyet Devri Türk Romanı'nda Beyoğlu adlı çalışması Türk romanında Beyoğlu'nun nasıl yer aldığını ve edebiyat-mekân birlikteliğinin Türk romanına yansımaları Beyoğlu örneğinde inceleyen bir çalışmadır (Çoruk, 1995). Salah Birsal, Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu adını taşıyan gezi, anı ve deneme türündeki kitabında, Beyoğlu'nun kendine özgü yaşantısını, hatıralarda iz bırakmış mekânlarını, insan öykülerini, dönemin yazar ve şairlerinin Beyoğlu yaşantılarını nostalji duygusu eşliğinde anlatmıştır. Hatta eserine edebiyat tarihi gözüyle bakılmasını arzu etmiştir (Birsal, 2002: 7). Son dönemde çıkan Pera Beyoğlu ve Anılar (Maresia, 2014) ve Taksim'den Tünel'e Adım Adım Beyoğlu (Turgay Tuna, 2014) gibi eserlerde içerik çok daha geniş ve anlatım daha kapsamlıdır. Bu eserler Beyoğlu'nu konu edinmiş seyyahların daha yakın zamanlı kaleme aldığı eserlerdir.

Söz konusu eserlerde bilinen tarihin, insan hikâyelerinin bir gezgin tarafından anlatımları söz konusudur. Duhanî ise kendisinin de bir sakini olduğu Beyoğlu'nu; bizzat yaşadığı, gördüğü, tanık olduğu insan ve mekân hikayelerini bir “Beyoğlu kültür envanteri” çıkarma tavrıyla anlatmıştır. Duhanî'yi ve eserlerini orijinal yapan da bu noktadadır. Eserler bizzat kendisinin veya yakın çevresinden duyduklarının kayda geçirilmiş belgesel anlatımlarıdır. Anlatıcı, Beyoğlu'nda ikamet eden, kendisinin ve ailesinin geçmişiyle Beyoğlu'nu birleştiren eski zaman bir Beyoğlu Efendisi olan Said Naum Duhanî'dir.

Kültür tarihi araştırmacılarının dikkatini çekmemiş ve üzerinde çalışılmamış olan Said Naum Duhanî'nin kısa biyografisini vermek ve eserleri üzerinde inceleme yapmak bu makalenin temel amacıdır. Orijinalliği ile dikkat çeken Duhanî'nin eserleri, aynı zamanda Beyoğlu özelinde Osmanlı'nın son ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinin sosyo-kültürel hayatını göz önüne seren birer tarih, seyahat ve anı kitabıdır.

Makalemizde Duhanî'nin kısa bir biyografisi verilecek; mimari, sanat tarihi, tarih ve edebiyat vs. sahasının ilgi alanına giren bu eserler incelenecektir.

2. Kısaca Said Naum Duhanî

Said Naum Duhanî (1892-1970), öncelikle bir Beyoğlu sakinidir. Suriye-Lübnan kökenli Hristiyan cemaatine mensup bir ailedendir. İmparatorluğun çeşitli yerlerinde görev yapmış bir Osmanlı bürokratinin oğludur. Soyadları “tücücü” anlamına gelmektedir. Said Bey, kendisiyle aynı adı taşıyan babası Naum Paşa Lübnan Mutasarrıfıyken 1892 yılında Beyrut'ta Beytettin Sarayı'nda doğmuştur. Said Naum Bey, hayatının ilk on yılını Beyrut'ta geçirdikten sonra Naum Paşa'nın Paris'te Hariciye Nezareti Müsteşarlığı görevine atanması nedeniyle 1902 yılında Fransa'ya gitmiştir. İlk gençlik yıllarını Paris'te geçiren Said Naum, babasının vefatı üzerine İstanbul'a dönmüştür. Said Naum Duhanî, düzenli bir eğitim görmemiş, bütün kültürel birikimini Fransa'da bulunduğu yıllarda edinmiştir. Osmanlı'nın ilk opera tiyatrosu olan “Naum Tiyatrosu”nun kurucuları Mikail ve Yusuf Nazım Beyler, Said Bey'in büyük amcalarıdır. Kitaplarının önsözlerinde belirtildiği gibi Duhanî, düzenli bir eğitim almamasına rağmen Fransa'da oldukça fazla hayat tecrübesi kazanmış ve Fransızca'yı iyi seviyede öğrenmiştir. Gençlik yıllarını “Belle Epoque” döneminin Paris'inde geçiren yazar, İstanbul'a geldikten sonra Beyoğlu mimarisinin örneklerinden, bir aile apartmanı olan “Appartements Naoum Pacha”da yaşamıştır. 1930'lu yıllarda Türkiye Otomobil Kurumu Müdürü olarak görev yapmıştır. Beyoğlu Kuyu Sokak'ta eşi ve oğluyla yaşayan Duhanî, yaşadığı bir aile felaketi nedeniyle ömrünün son 37 yılını “bir inziva” hayatında geçirmiştir. Duhanî, Beyoğlu üzerine gözlemlerini, dönem mimarisini, devrin sosyo-kültürel ilişkilerini, tarihini, insan hikâyelerini ve anılarını sonradan kitaplaştırılan notlarında anlatmıştır. Osmanlı'nın son dönemiyle Cumhuriyet'in ilk dönemine tanıklık eden Duhanî, sanatsever kişiliği, gözlemciliği, Beyoğlu'nun ticari ve sosyal hayatı üzerine ayrıntılı tespit ve değerlendirmelerini yansıtan eserleriyle Beyoğlu kültürünü kaydetmiştir. Bu nedenle eserlerinin mimari başta olmak üzere, tiyatro, edebiyat, tarih, kültür, sanat tarihi ve

uluslararası ilişkiler sahalarında değeri bulunmaktadır. Said Naum Duhanî 1970 yılında İstanbul'da hayatını kaybetmiştir.

Said Naum Duhanî'nin iki eseri bulunmaktadır. İlki, Beyoğlu mimarisini insan öyküleriyle birlikte anlattığı, 1947 yılında Fransızca yayımlanmış, orijinal adı Vieilles Gens, Vieilles Demeures olan Eski İnsanlar Eski Evler'dir. Diğer eseri ise 1956'da yayımlanan Quand Beyoğlu S'appelait Pera, Beyoğlu'nun Adı Pera İken ismini taşımaktadır. Her iki eser de La Turquie Moderne dergisi tarafından Fransızca neşredilmiştir.

Duhanî'nin eserlerini orijinal yapan birtakım hususlar bulunmaktadır. Bunların en başta geleni yazarın kendine özgü dikkatidir. Duhanî, bir bürokrasi ve ticaret merkezi olan Beyoğlu'nun yapısını çok yakından gözleyen, yaşanmışlıkları kaydeden, şehri sürekli gezen, insan hikâyelerine tanıklık eden bir eski zaman figürüdür. İnsan hikâyeleri ile birlikte şehrin yaşayan mimarisini ve çok kültürlülüğünü detaylı, titiz ve zarif bir üslupla kaydetmiştir. İnsan-mekân ilişkisini tuttuğu notlarla belgeleyen Duhanî, aynı zamanda bir hikâye aktarıcısıdır. Melih Cevdet Anday, Duhanî ve ilk kitabı hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“İşte bu üç yol üzerindeki eski yapılar ve o yapılarda oturan eski insanlar, bir usta yönetmenin elinden çıkmış bir filmdeki gibi bir bir gözlerimizin önünde canlanıyor. Bu yalnızca İstanbul'un bir semtini değil, yalnızca İstanbul'u da değil, Batılı anapara merkezlerince buraya görevli olarak gönderilen yabancıların ve onlara ortak durumda olan lövantenlerin yarı-sömürge yapmak istedikleri Türkiye'yi anlatan ilginç bir sergilemedir. Elimde bu kitapla o yolları gezeceğim.” (Eski İnsanlar Eski Evler:19. Yüzyılda Beyoğlu'nun Sosyal Topografyası, 2021)

3. Eski İnsanlar Eski Evler

Son dönem bir Osmanlı vatandaşı olan Duhanî'nin Lübnan'da başlayan, Paris durağından sonra İstanbul'da geçen ve sonlanan hayatında pek çok olay, şahıs, mekân, kişilerle sosyal ve kültürel ilişkileri olmuştur. Bunlar içinde en özeli yaşadığı semt Beyoğlu ile kurduğu ilişkidir. Tanzimat'tan sonra “Avrupa'nın İstanbul'daki küçük bir örneği” olarak görülen ve zamanla farklı bir kimlik ve imajla anılan Beyoğlu, Duhanî'nin eserlerinde “çok katmanlı ve zengin kültür değerlerine sahip bir şehir” olarak yer alır. 1860'lardan itibaren “kaliteli ve üst düzey bir dokuya” sahip olan, 1950'lerden sonra da Türkiye'nin sosyolojik değişiminden payını alan Beyoğlu, Said Naum Duhanî'nin kaleminden bir kamera gerçekliği ve sanatçı duyarlılığı ile anlatılır.

Duhanî'nin ilk kitabı Eski İnsanlar Eski Evler'dir. Cemal Süreya tarafından Fransızcadan Türkçeye çevrilmiş ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından 1982 yılında neşredilmiştir. Eserin 2. baskısının çevirisini ise Edebiyatçı Ahmet Parman yapmıştır. Kitabı yayına hazırlayan Duhanî'nin yakın dostu Çelik Gülersoy, yazdığı önsözde Duhanî'nin biyografisini oluşturan detayları, eserin Beyoğlu ve Türk kültür tarihi için önemini dile getirmiştir. Duhanî'nin her iki kitabı için Gülersoy'un

yazdığı bu önsözler; eserin ve yazarının orijinalliğini ve değerini ortaya koyan metinlerdir. Farklılığıyla dikkat çeken çalışma; “semt, cadde, kapı sırası ile binaları anlatan ve içinde oturan insan hikâyelerine” yer veren bir yazım türü olarak örneğine Türk edebiyatında pek sık rastlanmayan ancak Fransız edebiyatında örnekleri olan bir eserdir.

“19. Yüzyılda Beyoğlu'nun Sosyal Topografyası” başlığıyla çıkan kitabın 3 bölümü bulunmaktadır. Bölümler Duhanî'nin aslında yürüyüş güzergâhlarıdır. Birinci Yol: “Tepebaşı Yoluyla Altıncı Daire (Eski Belediye 6. Daire)-Galatasaray güzergâhı”. İkinci Yol: “İstiklâl Caddesi Yoluyla Tünel Meydanı-Galatasaray”. Üçüncü Yol ise “Galatasaray- Taksim Meydanı-Ayazpaşa”dır. Kitabın başında Duhanî, bu güzergâhlar üzerinden okuyucuyu eski yapıları ve eski insanları keşfetmeye çağırılmaktadır.

Duhanî, kitabının ilk satırlarından itibaren binaları ve hikâyelerini saymaya başlar. Anlatırken cadde, sokak ve numara adına kadar detaylara iner ve binanın mimarını, ne zaman, hangi işlevlerle kullanıldığını, sahiplerinin birer birer öykülerini anlatır. Bu öyküler bir anlamda Osmanlı'nın son dönemlerinden Cumhuriyet'e, değişen şehir, insan ve toplum yapısının bir üçüncü göz tarafından anlatılan sosyolojik kesitidir. Kamerasını sokaklarda gezdiriyormuş izlenimi veren Duhanî, bina, dükkân, sokak vs. gibi mekân tasvirleri ve bu mekânlarda yaşamış insan öykülerini gerçekçi bir tarzda bir o kadar da tarih ve nostalji duygusuyla anlatır. Yazar, mekân ve mekânlara eklenen hikâyelerin çokluğundan kısa paragraflar tercih etmiş, tasvir ve hikâyelerini zincirleme olarak birbirine eklemiştir. Duhanî'nin binaların öykülerini birlikte sıraladığı insanların öyküleriyle birleştirirken verdiği detaylardaki titizlik dikkat çekicidir. Bu hikâyelerden biri “Camondo Han”ında yaşamış Mösyö Bianchi'in ailesine aittir. Yazarın üslubuna örnek olması açısından hikâyeden kısa bir pasajı aşağıya alıyoruz (Duhanî, 1982: 13-16).

“Mösyö Bianchi'nin çok güzel bir ikinci kızı daha vardı. Ne var ki bu kız “hayatını yaşamak için kapağı Paris'e atmıştı. Orada “Mademoiselle de Sombreuil” adı altında geçici ve dizginsiz hazlar peşinde koşuyor, “vur patlasın” eğleniyordu. Babasının ölümünden sonra Matmazel Schneider de Sombreuil'e ölmüş devlet memurlarının evli olmayan kızlarına verilen yetim aylığı bağlandı. Ancak ışıklar kenti Paris'te sürdüğü hiç de iyi örnek sayılamayacak hayatı poliste kuşku uyandırınca kendisini sınır dışı ettiler. Yine de kendini okkanın altına düşmüş görmüyordu. Gitti, Cote d'Azur'de oturan İtalyan asıllı bir duvarcıyla evlendi; böylece yeni medenî hali sayesinde Fransa'ya tekrar girme olanağını sağlamış bulunuyordu (Duhanî, 1982: 15).”

Duhanî'nin anlattığı mekânlar; pasajlar, oteller, Batı mimarisinin Osmanlı yorumu apartmanlar, elçilik binaları, konsolosluklar, kiliseler, terziler, kafeler gibi Avrupa'nın bir küçük modeli olarak bütünüyle Beyoğlu'dur. Mekânların mimari özelliklerinin anlatılmasının yanında en çok dikkati çeken husus, o mekânlarda yaşayan insanlar ve onlar kadar dikkat çeken yaşam tarzlarıdır. Bunlara en çarpıcı

örnek Duhanî'nin Pera Palas Oteli hakkında verdiği bilgilerdir. Duhanî kitabında, İstanbul kent kültüründe önemi olan Pera Palas'ta ikamet eden dönemin siyaset, kültür ve sanat insanlarının kimler olduğuna ve onların kısa hikâyelerine yer vermiş, Pera Palas'ın inşa edilmişinden o vakte kadarki sahiplerini hiçbir ayrıntıyı kaçırmadan anlatmıştır. Duhanî'nin bu bölümde kaleme aldığı mekân ve insan hikâyeleri, onu yaşadığı şehri kayıt altına alan zevk sahibi bir Osmanlı vatandaşı olarak bir şehir seyyahı yapmaya fazlasıyla yetmektedir. Duhanî'nin bu kısımdaki gözlemleri ve verdiği bilgiler dönemin eğlence ve müzik kültürü açısından da bir belge niteliğindedir (Duhanî, 1982:24-26)

“...Asmalı Mescid'e bağlanan sokağıyla ayrılmış bir yapı, “Pera Palas” Oteli görkemli silüetiyle yükselir: Uluslararası Yataklı Vagonlar ve Büyük Avrupa Ekspresleri Kumpanyası tarafından inşa ettirilmiş olan bu süper lüks kervansarayda Avrupa'dan ve Avrupa dışından pek çok önemli ad, pek çok şöhret konuk olmuştur. Paris'teki “Elysee Palace”, Lizbon'daki “Avenida Palace”, Pekin'deki “Terminus” kardeşlerinin örneğini sürdüren bu otel, o müthiş turistik “güç”ün titiz özenleriyle yönetilmiştir. Daha sonra, sözünü ettiğimiz kumpanya otel işletme uğraşından vazgeçerek “Elysee Palace”ı bir banker kuruluşuna “Pera Palas”ı da M. Bodossaky'ye devredecektir M. Bodossaky ise ülkemizden ayrılırken müessesesini de bırakacaktır. “Pera Palas”ın bugünkü sahibi ve yönetici sevimli M. Misbah'tır.

1900 döneminin en ünlü baloları onun geniş salonlarında verilir ve birbirlerine kenetlenmiş çiftler M. Neva orkestrasının melodileri eşliğinde dans ederlerdi. Neşeli “nakarat”ları anımsayınız. “Viens Poupoule”, “Polka des Anglais”, “Marche des Petits Pierrots”, “Amour Boiteux”, “Indiana”, “Quand l'Amour meurt” ve “Amour euse”. Krallara vals yaptıran, Vals kralı ölümsüz J. Strauss'un Viyana kompozisyonları ile nöbetleşe çalınan ezgilerdi bunlar (Duhanî, 1982;18).”

Duhanî'nin dönemin müzik ve Beyoğlu eğlencelerine dair verdiği bilgiler Pera Palas ile sınırlı değildir. Dönemin müzik hayatı hakkında anekdotlar aktaran Duhanî, ünlü kompozitör Franz Listz'in 18 Haziran 1847 tarihinde verdiği İstanbul konserini de anlatmakta, Listz'e dair bir fotoğrafı ve konser notlarını paylaşmaktadır (Duhanî, 1982: 50-51).

Duhanî, Osmanlı'nın Batılılaşma sürecinde adeta küçük bir Avrupa olan Beyoğlu'nda yaygınlaşmaya başlayan sinema ve fotoğraf sanatının kısa hikâyesine de yer vermiştir. Bu kısa notlar, fotoğrafçılık ve sinema sanatı tarihi açısından önemli detaylardır.

“... M.S. Weinberg (Onu 1933'lere doğru ülkemizi terk eden “Fransız Fotoğrafçı” stüdyosunun sahibi J. Weinberg'le karıştırmamak gerekir.) İstanbul'daki ajanı olduğu “Pathe Kardeşler” stüdyosunun sessiz filmlerini ilk kez bu “Amfi” salonunda oynatmıştı. Bu olay, sinema kurdelaşı kullanımında bir ilk adım olmuş ve sinema ondan sonra uçtan uca her yere girerek kendi çizgisini sürdürmüştür; ayrıca

Paris'teki Lumieres Kardeşlerin vadedici ilk deneylerin sonra İstanbul'da bir Yahudi'nin M. Matalon'un İstiklâl Caddesi'nde Lüksemburg Oteli'nde kiraladığı bir odada çok kısa aralıklarla görüntüleri duvara yansıtma işine başladığını da burada belirtmeden geçmeyelim... (Duhanî, 1982: 29)."

Duhanî'nin "2. Yol" diye ayırdığı bölüm Tünel civarındır. Âdeta kamerayı bu bölgede gezdirmiş, gördüklerini kaydetmiştir. Mağazalar, fotoğrafçılar, kiliseler, oteller gibi mekânlarda yaşanan hikâyelerini bir fotoğraf gerçekliği ile anlatmıştır (Duhanî, 1982:82).

Duhanî'nin notlarının 2. kısmında tanıttığı işletmelerden biri "Lebon" pastanesidir. Lebon'un mutfağında, iç mimarisinden, sahibinin hikâyesinden müşterilerinden uzun uzun bahseden Duhanî, mekânın mimarisi ve müşterileri üzerinden bir Beyoğlu panoraması sunmaktadır. Abdülhamit'in Lebon'u ziyareti vesilesiyle mekânın Dolmabahçe saray mutfağı ile ilişkisinden bahsetmiştir. "Ünlü vatan şairi Namık Kemal Bey Lebon'da çayını, kahvesini yudumlayarak esinlerine esin katıyordu." gibi ifadelerle Lebon'un elit kesim için öneminden, müşterilerinden sıkça söz etmektedir (Duhanî, 1982: 43).

Yazar, 2. Abdülhamit'in günlük hayatını, uğraşlarını, dönemin paşalarının yaşantılarını, döneminin sosyal iklimini da nakletmektedir. Tünel'deki mağazaları bir bir tanıtan Duhanî "şahane müşteri" diye tanımladığı Abdülhamit'in hobileri hakkında şöyle bir hatıra paylaşır:

"...Buradan küçük bir yolla ayrılınca işte geldik ölü M. Paluka'nın işlettiği Şark Pazarı'nın önüne. Başlangıçta "Alman Pazarı" denirdi buraya. İçine girince her çeşit ve her fiyata mal bulabilirdiniz. Her şey her şey vardı "Pazar"da. Ama ille de saatler. Duvar saatleri ve guguklu saatler! Müşteriler bin bir "tiktak" sesi arasında karışanırdı.

Mağazanın en zengin reyonlarından biri de maymunların, adalardan getirilmiş kuşların, başka kanatlı hayvanların en meraklı alıcısıydı. M. Paluka, lüks "hayvan koleksiyonu"nu günü gününe tamam tutmak ve "şahane" müşterisini her zaman memnun etmek için çırpınır dururdu. ... (Duhanî, 1982: 47)"

Duhanî'nin notlarına edebiyat eseri olma niteliği veren canlı bir şekilde hikâyeleştirdiği insan ve hayat tasvirleridir. Örneğin Beyoğlu Telgraf Müdürü Pascal Kazancıyan'ı anlattığı bölümde dönemin ruhunu ve insan tiplerini canlı bir üslupla tasvir etmektedir: "Pascal Efendi son derece ince ve çelebi bir zattı. Binlerce kilometre uzaklıktaki bir oğulun kaygılı yüreğindeki ağırlığı hafifletir, Mors alfabesiyle uzak bir eyalette soyutlanmış bir valiye başka bir annenin haberlerini iletirdi. Bir telgraf "Dairesini" sözcüğün tam anlamıyla çalıştırmasını bilirdi (Duhanî, 1982: 30).

Gayrimüslim bir doktordan bahsederken kullandığı şu ifadeler şehir-mekân ve

insan hikâyesine folklorik unsurlar katmaktadır:

“Tıbbın Papa’sı büyük Doktor Horasancı, ikisi de dişçi olan baba-oğul Heyde’ler de “Turing Palas” dan hemen sonra gelen evlerde oturmaktaydılar. Biraz daha ilerde virajdan sonra Galatasaray yönünde oturan bir de Madam Adel vardı ki kendi alanında şu nakarat kadar ün yapmıştı:

Tatlı Adel kalkıp gitsene

Sevgiliyi satıp gitsene

Doktor Horasancı’nın eski barınağı şimdi “Avrupa Oteli” olmuş (Duhanî, 1982: 31)

Duhanî'nin Beyoğlu'nun kültür tarihine dair anlattığı anekdotlar arasında dönemin hariciye temsilcilikleri de yer almaktadır: Örneğin Meşrutiyet Sokağı'ndan, şehir tiyatrolarının karşısındaki İtalya Eski Büyükelçiliği'nden başlayarak Pera Caddesi boyunca uzanan elçiliklerdeki sanat-kültür faaliyetleri ve çalışanlarının hikâyesi anlatılmıştır. Duhanî'nin kitabının son bölümü ise “Üçüncü Yol” adını taşımaktadır. Bu bölümde Galatasaray Meydanı ve civarındaki binaların ve insanların öyküleri anlatılmakta, mekân ve insan tasvirleri yapılmaktadır. Duhanî'nin bu bölümde notlarına ilk yer verdiği mekân Galatasaray Lisesi'dir. Galatasaray Lisesi, Duhanî tarafından şöyle tasvir edilmiştir:

“Şimdi de bakışlarımızın önünde Galatasaray Lisesi yükseliyor. Bina ağaçlıklı geniş bir avlunun içinde kurulmuştur; ana caddeden büyük bir parmaklıklı duvarla ayrılır; parmaklıkların üstünde kabartma olarak yapılmış “hazneler”, “fiskiyeler”, (bu sonuncular, fazlaca göz aldığından, yaya yolcuların daha rahat geçmeleri için bir süre sonra kaldırılmıştır) ayrıca mermerden oyma iki çeşme bulunmaktadır.

Şimdi bakıyorum da Galatasaray Lisesi parmaklıklarının arkasında eski hocaları görür gibi oluyorum.: Perard, Sarret, Dubois, Isoard, Magnus, “Naum Tiyatrosu”nda obuada çalan solfej ve piyano öğretmeni M. Scheggi ve M. Proust... Hepsi de günümüzdeki siyaset adamlarından bazılarının hocası olmuş önemli ve işlerine kendilerini adanmış öğretmenlerdir... (Duhanî, 1982:1982).”

Duhanî'nin kitabında en dikkat çeken anlatımlardan biri kendi ailesi tarafından kurulmuş Naum Tiyatrosu'na dair verdiği bilgiler ve tasvirlerdir. 5 Haziran 1870 tarihinde Pera civarında çıkan yangında yok olan Doğu'nun ilk opera-tiyatrosu, Naum Tiyatrosu, İstanbul'daki siyasilerin, diplomatik çevrelerin ve kibar tabir edilen takımın gittiği bir tiyatrodur. Abdülmecid ve Abdülaziz'in belli başlı temsillerinde bu operaya gittiği belirtilmektedir. Duhanî şöyle anlatır:

“...Naum Tiyatrosuna İstanbul’daki bütün siyaset adamları, diplomatik çevrelere mensup kişiler ve kibar takımının üyeleri devam ederdi. Abdülmecid ve Abdülaziz belli başlı operaların temsillerinde hazır bulunurlardı.

Abdülmecid, tiyatro salonlarına şeref vereceği zaman, Sultan’ın atı daha bir görkemle adım atsın diye bütün Beyoğlu halılarıyla kaplanırdı. Sokaktan, padişah locasına doğrudan açılan özel kapıya kadar Sultan’ın ayaklarına serilen halı benim anne tarafımdan büyükbabam olan Nasrî Franko Paşa’ya aitti. Amcalarım Fethi Bey ve Franco-Cusso Paşa bu halıyı bir anı olarak saklamışlardır. Onların ölümlerinden sonra bu tarihsel anı İstanbul Milletvekili saygıdeğer Hüseyin Cahit Yalçın Bey’in eline geçmiştir. Galler Prensi-Müstakbel 7. Edouard- İstanbul’a yaptığı resmî ziyaret sırasında iki kez “Opera Naum” temsillerinde hazır bulunmuştur: 2 ve 8 Nisan 1868. Bu temsillerde Galler Prensi ve Abdülaziz de onun yanındaydılar...Lirik Naum Tiyatrosu’nun repertuarı çağın hemen bütün operalarından meydana gelmekteydi, bunların önde gelenlerini burda analım: “Norma”, “Puritains”, “Somnanbule (Vincent Bellini)”, “Le Muet de Portici”, “Fra Diavolo” (Daniel François Auber); “Robert le Diable”, “Les Huguenots”... Paris’te sadece üç gün sahneye konmuş bir yapıt, “Opera Naum”un afişlerinde günlerce yer alırdı.” (Duhanî, 1982:63)”

Naum Tiyatrosu edebiyat tarihlerinde “Hoca Naum Tiyatrosu” adıyla da geçmektedir. Güllü Agop’un kurduğu Tiyatro-i Osmani gibi Tanzimat devrinde Batı tarzında tiyatro faaliyetinin icra edildiği ilk tiyatro binalarındandır. Tiyatroda oynanan temsillerin özetleri Cerîde-i Havâdis gibi dönemin gazetelerinde yayınlanmıştır (Enginün, 2006:646-656).

Naum Duhanî’nin “Naum Tiyatrosu” hakkında verdiği bilgiler Türk tiyatro tarihi açısından önem arz etmektedir. Türk tiyatrosunun kuruluşu, temsilleri, izleyicileri, dekorasyonu, müzikleri vb dair verilen ayrıntılı bilgiler dönemin tiyatro faaliyetleri hakkında orijinal birer kaynaktır.

Duhanî’nin Babîâli tasvirleri de dikkat çekmektedir. Eserde kâtipler, redaktörler, karikatürcüler ve yayıncılara ait küçük hikâyeler de yer almaktadır (Duhanî, 1982: 66).

Duhanî’nin kitabı bütünüyle ele alındığında eser, İstanbul mimari tarihi açısından olduğu kadar bir Beyoğlu kültür arşivi olarak da değerlendirilebilir. Binalar, insanlar ve insan hikâyeleri dönemin sosyolojisi, kent estetiği, sanatı, bürokrasisi, entelektüel kesimi, gayrimüslim toplum yapısı, ticaret dünyası ve çok kültürlülüğü ile şehri göz önüne sermektedir. Eserde insan hikâyeleri, mimari ve şehir hikâyeleri ile iç içe geçmiş, eser modern zamanların bir Beyoğlu anlatısı hâline gelmiştir. Duhanî’nin notlarında, dönemin elit diye tabir edilen insanların alışkanlıkları, gayrimüslim vatandaşların sosyal ve sanat faaliyetleri, sıradan insanların günlük yaşamları anlatılmakta ve genel bir perspektifle son dönem Osmanlı toplumundan arta kalmış hayat sahneleri tüm canlılığı, yaşanmışlığı ile yer almaktadır. Miraslar, mirasyediler, evlilikler, Batılı hayat tarzının yansımaları ve

Doğu-Batı karşılaşmasının kent kimliğinde yarattığı farklılıklar eserde dikkat çekici detaylarla göz önüne serilmektedir. Duhanî, eserinde yakaladığı detaylarla çağının tanığı olabilmiş bir Beyoğlu efendisi ve entelektüeli tavrı göstermektedir. Yazar, okuyucuda “keşfetme ve kaydetme arzusuyla dolu bir modern zaman seyyahı” etkisi uyandırır. Yazarının orijinal anlatımıyla eser, Beyoğlu mimarisi ve tarihi açısından İstanbul kültür tarihine önemli bir katkıdır.

4. Beyoğlu'nun Adı Pera İken

Said N. Duhanî'nin diğer kitabının adı Beyoğlu'nun Adı Pera İken'dir. Fransızca yazılmış olan eser Nihal Önel tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Fransızca basımı 1956'da Türkçe basımı ise 1990 yılında gerçekleşmiştir.

Kitabın girişinde esere ve yazara dair bilgiler içeren geniş bir bölüm bulunmaktadır. Önsözü yazar Çelik Gülersoy: “*Bu kitapçık kendi türünde hem ilk yazılmış hem de benzersiz kalmış, çok değerli bir kaynaktır. Beyoğlu'nun iki ana caddesi üstündeki yapılarının birçoğunu kapı kapı yapılaş ve içlerindeki hayatın kısa hikâyeleri ile veren Türkiye'de bir ikincisi yazılmamış orijinal bir eser*” sözleriyle kitabın özgünlüğünü vurgulamaktadır (Duhanî 1990:79). Önsözde, Beyoğlu'nun tarihi ile ilgilenen orada yaşayan eski aileler ve levantenler dışında eserin okuyucusunun kalmadığından bahsetmekte ve İstanbul'da doku değişmesinin bir sonucu olarak Beyoğlu tarihi ve anılarıyla ilgilenenlerin azaldığını ifade etmektedir. Gülersoy kitabın “sanat ve tarih sevenler, uzman araştırmacılar ve sanat tarihi ilgilenenler” için değerinden söz etmektedir.

Duhanî, bu ikinci eserinde insan, mekân, yaşantı hikâyelerini herhangi bir tasnife tabi tutmadan metni özetleyen başlıklarla sıralamıştır. Okuyucuda aklına düştükçe ya da sırası geldikçe anlatan bir hatıra anlatıcısı izlenimi bırakmaktadır. Bu başlıklardan bazıları şöyledir: “Diplomatik Olaylar ve Ötekileri”, “Elçilikte Karagöz”, “Yetenekli Bir Sanatçı”, “Elçi'nin Cenaze Töreni”, “Esrarengiz Randevular”, “Ah Miss!”, “Park Otel'in Tarihçesi”, “Marki ve Markiz Pallavicini”, “Temsiller”...

Duhanî'nin anlatımları konularına göre tasnif edilirse birkaç başlık hâlinde sıralanabilir. 1- Beyoğlu Tarihine ve Yerleşimine ve Kültürüne Dair Yazılar, 2- Dönemin Yabancı Elçilerine, Temsilcilerine ve Bürokratlarına Dair Yazılar, 3- Beyoğlu'nun Sosyal Hayatı ve Eğlence Kültürü, 4- Gayrimüslim Vatandaşların Sosyal Hayatı ve İlişkileri, 5- Dönemin Padişahları ve Osmanlı Bürokratlarının Yaşamları, 6- Lübnan'a ve Kendi Ailesine Dair Yazıları.

Aşağıda tasnif edilen konulara dair yazı başlıkları ve bu yazılardan kısa örnekler yer almaktadır.

1. Beyoğlu -İstanbul Tarihine, Yerleşimine ve Kültürüne Dair Yazıları

“Beyoğlu'nun Başlangıcı, İki Dünya, Tophane Konferansına Katılanlar, Park Otel'in Tarihçesi, Silinmez Tuğra, İstanbul'daki Saint-Germain Mahallesi, Hava Sokağı'nın Doğuşu, Fatih'in Bir Cömertliği.”

Duhanî kitabına önce kısa bir Pera tarihi vererek başlar:

“...Fatih Sultan Mehmet II, kenti almadan önce Beyoğlu yoktu. Bizanslılar ve Cenevizliler zamanından ve Galata surlarının yapılmasından önce bu Galata denilen mahallenin bir parçası Pera adıyla anılırdı. O sıralar Pera kısmen ekilmiş, kısmen sürülmemiş uçsuz bucaksız tarlalardan oluşmaktaydı.

Bugünkü Pera Mahallesi, Beyoğlu adını ancak XVI. Yüzyılda, “Venedik Balyoz”unun başkentimizin bu kesiminde Galatasaray ile Taksim arasında Boğaz’ın mavi sularına bakan tepeler üzerinde bir yazlık konut yapılmasından sonra Beyoğlu adını almıştır. (Duhanî, 1990: 21)”

2. Dönemin Avrupalı Elçilerine, Temsilcilerine ve Bürokratlarına Dair Yazılar

“Osmanlı İneğini Sağanlar, Diplomatik Olaylar ve Ötekiler, Geri Çağrılış, Fransa Elçiliğinin Öteki Üyeleri, Tophane Konferansına Katılanlar, Hanotaux’nun Bir Övgüsü, Elçi’nin Cenaze Töreni, Beş Kala, Sir Percy Loraine Yeniden Karşımıza Çıkıyor, Stratejik Sorular, Esrarengiz Randevular, Mister James Arabası, Ah Miss!, Marki Imperiali, Selim ve Elçiliği, Cutturi, Kont Sforza, Marki ve Markiz Pallavicini, Avusturya Elçiliğinde Çalışanlar, Camposagrado Markisi, Romen Temsilcisi, Belçikalılar, Kuzeyliler, Helenler, Sırlar, Laleler Ülkesinden, Bir de Karadağ, Bir Akşamlık Ziyaretçi, Aynalıçeşme, Uluslararası Donanmalar, Gerçek Bir Diplomat Ailesi, Elçiler, Temsilciler.”

“...Elçilik Danışmanı Mösyö Barclay, Thames ırmağı sislerinden çıkıp gelmiş, asık suratlı bir İngiliz görünümündeydi; karısı ise tersine, aynı görünüşte değildi; doğaya yardımcı olarak yanaklarını pembeleştirmek ve yüzünü aydınlatmak sanatını çok iyi biliyordu.

Elçilik Baştercümanı (Dramagon) Sir Adam Block, Bâb-ı Âli ile şefi arasında genellikle kırılğan bir bağlantı oluştururdu. Onun çevirmenliğiyle olayları aydınlığa kavuşturabilmek her zaman pek kolay değildi. Sonradan Düyûn-u Umûmiye heyetinde İngiliz-Felemenk taşıyıcıların temsilcisi oldu ve yerine Eski Selanik Başkonsolosu, Mösyö Lamb getirildi. Bu kişi, bir İtalyan kadınla evli ve daha uysal yaratılıştaki biriydi.

Baylar Percy Loraine, Graham ve Ramsay, o sıralar üçü birden Britanya elçiliğinde görevliydi ve binicilik sporu yapar, özellikle de polo oynarlardı. Bu arada Katolik İrlandalı olan ve Baştercümanlığa atandıktan sonra Sir Adam Block’tan da daha katı davranan Mösyö Ryan’ı da unutmayalım... (Duhânî, 1990: 37)”

5. Beyoğlu’nun Sosyal Hayatı ve Eğlence Kültürü

“Ruslarda, Mösyö Constants Konuk Ağırladığında, Elçi Hazretleri Açık-Saçık Öyküleri Sever, Elçilikte Karagöz, Yetenekli Bir Sanatçı, Süfrajeter ve “Sofracı”, Ozan Talleyrand, Sosyete Eğlenceleri, Yardım Baloları, Pera Dans Ediyor, Temsiller, Artistik Repertuar, Birahaneler, Pera’da Eğlenceler, İşe Şeytan Karışır, Boğazda Ay Işığı”.

“...Beyoğlu temsile pek meraklıydı. Tiyatro aşkı sonsuzdu, denebilir. Fransız, Avusturya ve İtalyan truplarının turnelerinde salonlar çok pahalı olmalarına karşın huncahınc dolardı.

.....

Roma tiyatrosunun baş tacı büyük tragedya oyuncusu Ermette Novelli de tiyatro mevsiminde temsil vermeye gelirdi.

Turnelerin müdavimleri, hep aynı kişilerdi; elde saplı dürbün, tüm programları dikkatle izlerler, hatta kimi zaman oyun metnini de önlerinde bulundurlardı. Tepebaşı'na gelenler bir aile gibiydi âdeta...

Bize dış tiyatro dünyasının en büyük yıldızlarını izleme ve alkışlama olanağını veren gelgeç turnelerden başka bir de yerli olarak iki opera, komik opera ve operet topluluğumuz vardı. Bunlardan Fransız olanı da “Concordia” (bugünkü Sent Antuan dö Padoue Kilisesi) temsil verirdi (Duhanî, 1990: 71).”

6. Gayrimüslim Vatandaşların Sosyal Hayatı ve İlişkileri

“Dragoman ile Kavas, Aktarma Yapalım, Leishman Ailesi, Sosyete Geçit Yapıyor, Alo Doktor!, Fransızca Konuşalım, Deklare Edecek Bir Şey Yok, “Aimee” Adlı Şalupa, Ermeni Cemaati, Rum Ortodokslar, Yarı Kraliçe, Geleceğin Vezirleri İki Çırac, Doğu Latinleri, İleri Gelen Yabancılar”.

“...O dönemde İstanbul'da bir Ermeni Cemaati bulunuyordu ki onuruyla, sevgisiyle ve ülkeye hizmet aşkıyla, Padişah'a bağlılığın en iyi örneklerini vermiştir. Ermeniler şu mevkilere getirildiler:

Ekmekçibaşı Noradunyan; Büyükkada'da, Ortaköy'de mülklerin sahibi, İstiklâl Caddesi'nde güzel bir konak sahibi (Bugünkü Lale Sineması) ve daha pek çok binave arazinin mâliki.

Barutçubaşı Dayan; Taksim Meydanı'nada günümüzde yıkılmış bulunan ve yerine “İstanbul Genel Sigaorta” binasının yükseldiği dizi dizi mülkleri, Boğaz kıyılarında Yeniköy ve başka yerlerde zarif villaları vardı.

....

Agop Paşa (Sultan İkinci Mahmud'un Kâhyası Kazaz Artin Amira'nın oğlu) önce Hazine-i Hassa ve sonrada Mâliye Nâzırı oldu.

Gabriyel Efendi Noradungyan, Nafia Nazırı, Hâriciye Nazırı ve değişmez âyan üyesi

Azaryan Efendi, Galatzi Başkonsolosu, Belgrad Ortaelçisi, Hâriciye Nezareti Müsteşarı ve değişmez âyan üyesi oldu.

Hırant Bey Noradunyan, elçilik kâtibi, müsteşarı ve Şûrâ-yı Devlet Âzâsı oldu. Daha pek çok sayıda Ermeni birinci derecede konumlara getirilmişlerdir (Duhanî, 1990: 106)."

7. Dönemin Padişahları ve Osmanlı Bürokratlarının Yaşamları

“Padişah Unutmuyor, Drops Şekerlerinin Gelişi, Wilhelm II'nin Temsilcisi, Abdülhamid'in İlgisi, Joris'in Suikastı, İspanyolca Öğrenmek, Hükümdara Övgüler, Şeri, Bando İleri, Fouche'nin Bir Benzeri, Sultan'ın Süt Ninesi, Tamam mı, Devam mı?, Büyük Pasteur, Eczacı Sultan, Bir Hastane'nin Doğuşu, Görev Kurbanı, Arabayla Berlin'e, Efendimiz Emrinizdeyim, Turhan Paşa'dan Bir Öykü, Ve Bir de Sir Nicholas O'connor'dan, Gezinti Yerleri Hanedan Düğünleri”.

“Mayıs güneşi, ortalığı ısıtmaya başlar başlamaz, martılar örneği incecik ve hızlı kayıklar – Eyüp'ten Kağıthâne'ye kadar- Haliç'te dolanmaya başlar ve erkekli kadınlı bir kalabalığı taşır, bu arada Kağıthâne Deresi boyunca uzanan şose ve yollar da oradan oraya gidip gelen arabaların şakırtısıyla çın çın öterdi.

.....

İmparatorluk hareminden prensesler ve hanımlar da Kağıthâne'ye giderlerdi. Ama harem kadınlarını taşıyan kupa arabalarının ve erkek asâletmeâpları taşıyan faytonların çevresini kuşatan atlı haremağası ve casusu, kalabalığı, sağ eldeki kırbaçlarını sınımsız tutar, arabalara yanaşacak olan meraklılara vurmaya her an hazır, çevreyi kollarlardı.

Sadece Abdülhamit'in en sevgili ve şımartılmış oğlu Prens Burhaneddin Efendi, açık arabada gene de körüğü kaldırılmış olarak Padişah'ın yardımcısı, Amiral Hikmet Paşa'nın eşliğinde gezebilirdi. Bu hikmet Paşa, “Yıldız” Sarayı ileri gelenlerinden Beyoğlu'ndaki “Serkl Doryan” kulübünde boy gösteren tek kişiydi.

.....

Birbiri ardına birkaç kez evlenip boşandıktan sonra Prens Burhaneddin, Miss Epsie Denning adında bir Amerikalı ile evlenmişti ve Paris'te Rue de la Pompe'da Quai d'Orsay'ın emekli Madrid Elçisi olan ve Türkiye'de Fransa Yüksek Komiserliği de yapmış bulunan M.Albert Defrance ile aynı binada oturuyordu. Merhum Burhaneddin Efendi, onun sık sık ziyaretine gider ve Kağıthâne'deki o tatlı gezintileri anımsamaktan büyük zevk alırdı.

6 Şubat 1934 olayları (Concorde Meydanı'ndaki silah sesleri ve gerisi) Abdülhamid'in oğlunun ailece göç etmesine yol açtı ve Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınarak Washington ile Bar-Harbor arasında yaşamını sürdürdü... (Duhanî, 1990: 87)''

8. Lübnan'a ve Kendi Ailesine Dair Yazıları

“Saflarda Sessizlik, Cebel-i Lübnan ve Valileri, Melkitler, Küçük Bir Üniversite, Botanik ve Soy Kütüğü, Bakan Tasarlar, Gerisi Müsteşara Kalır, Maruniler, Doğulu Patrikler, Dönüş.”

Beyrut'ta laikler için bir yüksek öğrenim kurumu çalışmaktadır: Adı Saint-Jean Chrysostome Koleji olan bu kuruluş, Arapça dili öğrenimiyle ün salmıştır. Melkitler'in Roma'da (Grotta Ferrata), Paris (ayin eşyası bölümünde, sözde Charlemagne'in bir heykeli bulunan Saint Julien le Pauvre), İstanbul'da Sakız Ağacı Saokağı'nda (Aya Panteleimenos) ve Amerika'da okulları ve kiliseleri vardı.

Tüm Asya Hristiyanları içinde en iyi okumuş, eğitimi olanlar Melkitler'dir; çünkü aralarında tek bir okumamış yoktur. Doğal zekâları, eğitimle geliştirilmiştir, kendi dillerini pek iyi bilirler ve edebiyat okumamış olanlar bile zarif ve katıksız bir Arapça konuşurlar.

Beyrut'taki okulları (El Batrakiye) minyatür bir üniversite gibidir. 1726 yılında Beyrut'ta ilk Arap Basımevi'ni kuran da bilinen ilk Arap gazetelerini çıkaranlarda Melkit'lerdir (Duhanî, 1990: 115).''

Beyoğlu'nun eğlence dünyasına dair ayrıntılar ve anekdotlar Osmanlı'nın son döneminin bir panoramasıdır. Büyük kayıplarla sonuçlanan savaşların, İstanbul'un diğer bölgeleri ve bütünüyle Anadolu ve Rumeli'de derin travmaların olduğu bir süreçte yaşanan bu “eğlence hayatı” düşündürücüdür. Bilhassa kapitülasyonlar gibi çeşitli ayrıcalıklarla Osmanlı ülkesini kayıtsızca sömüren Avrupalılar ve bu durumu normalleştirmiş devrin yöneticilerinin tutumu Duhanî'nin dikkat çektiği önemli noktalardır. Duhanî'nin büyük esefle anlattığı dönem gerçekleri onun ülkesi için kaygılanan bir gayrimüslim Osmanlı vatandaşı olduğunu göstermektedir. Örneğin “Osmanlı İneğini Sağanlar” başlıklı yazısında çeşitli vesilelerle Osmanlı ülkesine gelmiş yabancıların nasıl ülkeyi sömürdükleri anlatılır. Dikkat çekici detay ve tespitlerin olduğu yazıdan kısa bir alıntı şöyledir:

“Kalantor levantenler sözde bankerler ama gerçekte “Osmanlı Bankası ’nın parasını toplayan ve ona rakip başka mâlî kuruluşların kırıntıları ile geçinen birer tefeciden başka bir şey olmayan o kişiler de diplomatik bağımsızlıktan yararlanan o binalara, ellerini kollarını sallayarak rahat rahat girebiliyorlardı.

.....

Bu yabancı kuruluşların tüm forslu adamları, Türk topraklarına böylesine cömertçe bir hoşgörüyüyle yerleşmelerine izin verilmiş bu adamlar, bu topraklardan geniş bir otlakmışçasına yararlanıyor, halk yani vergi ödeyenler ise uysal “koyunlar” örneği gönlünce sağılmaya ve kırılmaya ses çıkartmıyor, kozmopolit iş adamlarının olduğu kadar bunların birinci, ikinci ve üçüncü sınıftan Türkiye ’nin konuksever topraklarına servet yapmaya gelmiş ayrıcalıklıların da ellerinde birer oyuncak olup çıkıyorlardı...(Duhanî, 1990:22).”

Eserde dikkat çeken hususlardan biri de 2. Abdülhamit’in devlet adamlığı dışındaki sosyal hayatı, hobileri ve bilhassa gayrimüslimlerle kurduğu ilişkilerdir. Duhanî’nin duyduğu, gördüğü ve bir tarih yazıcısı gibi kaydettiği tüm yaşantılar tarih kitaplarının bilindik anlatıları dışında bir “Abdülhamit” portresi çizmektedir. Bu nedenle eser 2. Abdülhamit’in siyasi hayatı dışındaki hayatından kesitler sunmaktadır.

Duhamî’nin her iki eserinde Lübnan ve kendi aile hikâyelerini anlattığı bölümler hem Osmanlı bürokrasisi içinde görev almış Duhanî ailesini yakından tanıtmakta hem de “Naum Tiyatrosu” hakkında bilgi vermektedir. Said Naum Bey’in diğer aile ferlerine ait bu özel tiyatronun Beyoğlu kültür hayatına katkılarının yanında Türk Tiyatro tarihine dair çok bilinmeyen bilgiler de Duhamî’nin eserinde anlatılmaktadır. Eser bu yönüyle de tarihi bir kaynaktır.

Duhamî’nin bu kitabına genel olarak bakıldığında eserin asıl değerinin içeriği ve bakış açısıyla ilgili olduğu görülür. Eser; belge gerçekliği taşıyan yaşantı, tarih ve mekân gözlemleri içermektedir. Konular bir kamera gerçekliği ve nostaljik bir romantizm duygusuyla anlatılır. Kitabının adından da anlaşılacağı üzere Beyoğlu’nun adının Pera olduğu dönemler yazara göre semtin Batılı hayat tarzının canlılıkla yaşandığı çok kültürlü sosyal yapısının bir ahenk içinde yaşandığı dönemlerdir. Eserde aktarılan bilgi, yaşantı ve gözlemler en fazla yabancı elçilere, levantenlere, Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden farklı sebeplerle gelmiş insanlara dairdir. Diğer yandan Duhamî’nin kendisinin de bir parçası olduğu Ermeni, Rum ve Yahudi, Melkit vs. azınlığın kamu bürokrasindeki yerleri ve sosyal hayata katkıları da göz önüne serilmiştir. Eser, Beyoğlu’ndaki Osmanlı toplum yapısını ve bürokrasinin bu gruplara yönelik oldukça olumlu tutumunu gösteren ayrıntıları ile bir döneme ışık tutmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak Said Naum Duhanî İstanbul-Beyoğlu kültürü hakkında farklı dikkatleri ortaya koymuş ve eserleri ile bir döneme tanıklık etmiştir. Kent mimarisini mekân ve insan hikâyeleri ile birleştirerek bir Beyoğlu panoraması çizmiştir. Binalar ve sahiplerinin hikâyesi okuyucuyu kimi zaman dönemin ünlü bir edebiyatçısına kimi zaman devrik bir paşasına kimi zaman da Osmanlı'nın son dönemlerinde İstanbul ticaretini ele geçirmiş, imtiyazlık kapmış bir Avrupalı tüccara götürmektedir. Osmanlı'nın çok kültürlü yapısı, farklı kimlik ve sosyal sınıftan insanların birbirleriyle ve bürokrasi ile ilişkileri, mekânlar ve hatıralar eşliğinde anlatılmıştır. Bu nedenle eserler bir dönemin sosyo-kültürel, ticarî, bürokratik, dış ilişkiler ve sanat hayatına dair belge niteliğindedir. Pera Palas, Galatasaray Lisesi, dış temsilcilikler, başta Naum tiyatrosu olmak üzere dönemin tiyatro ve sinemaları, eğlence ve sosyal mekanlar, dükkânlar, evler vs. fotoğrafik bir bakış açısıyla, edebî bir dil ve üslupla ortaya konmuştur. Yazarın aile hikayeleri, Lübnan ve Paris detayları da dikkat çekmektedir. Bir aile kuruluşu olan Naum Tiyatrosu ve faaliyetlerine dair verdiği detaylar tiyatro tarihi açısından önem arz etmektedir. Pek çok orijinal yönüyle Said Naum Duhanî ve eserleri bir dönem Beyoğlu'sunu kayıt altına almış, kentin “çok katmanlı ve çok kültürlü” yapısını gözler önüne sermiştir. Kısacası; onun eserlerinde dikkat çeken çok kültürlülük, kültürde süreklilik, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminin ortaya çıkardığı sosyo-politik iklim, mimari tarihi ile birleşen hikâyeler ve farklılıkların gerçek manasıyla bir zenginlik ve birikim olduğunu gösteren yaşam kesitleri, eserleri hem bilimsel bir kaynak hem de anlatıcının zarif üslubuyla bir edebiyat eseri yapmaktadır.

Kaynakça

- Birsel Salah (2002). *Ah Beyoğlu, Vah Beyoğlu*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çoruk, Ali Şükrü (1995). *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Duhanî, Said Naum (1982). *Eski İnsanlar Eski Evler- XIX. Yüzyılda Beyoğlu'nun Sosyal Topografisi-*. Çev. Cemal Süreya. İstanbul:Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Duhanî, Said Naum (1990). *Beyoğlu'nun Adı Pera İken*. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı İstanbul Kütüphanesi Yayınları.
- Enginün, İnci (2006). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Maresia, Fortunato (2014). *Pera Beyoğlu ve Anılar*. İstanbul: Eren Yayıncılık
- Tuna, Turgay (2014). *Taksim'den Tünel'e Adım Adım Beyoğlu*. İstanbul: E Yayınları.
- https://www.mimarizm.com/haberler/gundem/eski-insanlar-eski-evler-19-yuzyilda-beyoglu-nun-sosyal-topografyasi_129131 /Erişim Tarihi:08.04.2022.